

Alföldy Jenő

VILLÁNYI LÁSZLÓ: VIVALDI NAPLÓJA

Villányi László *Vivaldi naplója* című verseskötve fiktív napló. A nagy zenész életrajzából tudható-sejthető adalékokat felhasználva naplőbejegyzéseket költ és fűz össze versfüzérre a szerző. A versek formája prózavers. Képek és aforizmák váltakoznak bennük. Egyfajta lírai közvetlenséget éreztet a könyv, noha alapelve maga a közvetettség: Villányi az olasz barokk zenész léthelyzeteiben mérlegeli saját alkotói és alkotás-lélektani állapotait, vívódásait, szorongásait és feloldódásait a költői működés „kegyelmi pillanataiban”, ahogy azt az esztéták fűre-fára mondogatják. Ezúttal jogosnak érzem az emelt szót. Nemcsak azért, mert a tárgyi közvetítés - más szóval: a költői megfeleltetés-egy jelentős művelődéstörténeti személy, hanem azért is, mert benne egy mai költő mai benső küzdelmeire ismerhetünk.

Vivaldi izgalmasan összetett egyéniség. Pappá szentelték, de élete nemcsak egyházi, hanem felerészét világi keretek közt telt. Egy leánynevelő intézetben hosszú ideig hangszeres zenét tanított, kórust és zenekart vezényelt. Az ifjú hölgykoszorúval övezett mesterről feltételezhetjük, hogy a róla keringő anekdotáknak volt alapjuk. A muzsikust szigorú zárdai szabályok tartották kordában, de a kipirultan éneklő, karvezetői intéseire és szemvillanásaira figyelő leányoktól rengeteg ösztönzést kaphatott a szenvedélyes lelkű muzsikos, kinek műveiben óriási energiák szabadulnak fel, és rendkívüli érzékenységről árulkodó, áhítattal és várakozással teli részletek figyelhetők meg. Hanglejtésekben gazdag muzsikája filmeseket is megihletett - a Négy évszak zenéjére például természetfilmet készítettek svájci alkotók, mintegy képileg megjelenítve a téli táj látszólagos mozdulatlanságából kitörő elevenséget, a *tél örömeit*, hogy a festőt, Brueghelt is idézzem. Illusztrálják a filmesek az ősz melankóliáját, a tavaszi ébredést, a félelmetes nyári viharokat, a derűt és a napsütötte hegyormok fenségét. Emlékezetem szerint így gondolkoztam a régen látott filmről: vajon nem szájbarágós küssé a zene ilyenén képi kivetítése? Bizony sikamlós terep ez, de kellő óvatossággal mégsem járhatatlan. Vivaldi programzenét is írt, amivel egyenesen a gondolat és a kép összekapcsolását engedte meg és tette lehetővé különböző témákra írt muzsikájával (mint később számos romantikus mester, majd az impresszionistákkal ekvivalens Debussy).

Egy költészettani műszó kapóra jön ahhoz, hogy érzékeltessem, mi is történik Villányi verseskötvében. A *szinesztézia* - az érzetek cseréje - történik meg, több értelemben is. A pazar kiállítású kötet - az Orpheusz kiadványa - részleteket vonultat fel a festőművészet reneszánsz és barokk vagy klasszicista remekeiből Bronzinótól, Murillótól Raffaellón át Rembrandtig, általában azoktól a mesterektől, akiket ismerhett a muzsikos, és akik valamiképpen a szellemi kortársai vagy elődei. Ezek a festők különlegesen szép, eszményi nőalakokat ábrázoltak, hódolva nemcsak a női szépségnek és az erotikának, hanem a zene műsájának is: egyes festményrészletek női kezet ábrázolnak valamely vonós hangszer húrjait fogva vagy vonót irányítva, vagy klaviatúrán pihelve. Más részletek csupán egy szép hajlatú női nyakat vagy tarkót, feltűzött kontyot vagy kibomló hajfürtöt ragadnak ki a festményből (mint hallom, nem a fotónagyítás trükkjével, hanem a számítógépes *szkenelés* eljárását véve segítségül). Ezek a képrészletek a töredékességben is teljes értékű szépséget érzékeltetnek, kiemelve a látvány erotikus hatását és zenei vonatkozású tárgyát. A naplőszerű versorozat - melyben évszámok jelölik a zeneszerző alkotói korszakait - egy-egy kottasorral párosítja az egyes költeményeket

Vivaldi hangjegyzésének hasonmásával. A *különböző művészi ágakhoz tartozó érzetek, lélekműködések szinesztéziája* valósul meg így: költészet, zene és festészet, illetve gondolat, hallás és szemlélet fog össze egy közös művészi élmény kifejezésére úgy, hogy az irányító szerepet a vers tölti be. A sorozat kompozíciós rendje zárt és - a töredékesség szándékos hatását keltve is - töretlen.

A szinesztézia a szó hagyományos értelmében - érzettársítás - fontos eszköze Villányinak. „Földszagú álom” - mondja egy helyütt a zenére is, a szerelemre is értve, ami azért is meglepő, mert szagokat, illatokat ritkán álmodunk. A misztikus megismerés lehetőségeit tágitja ezzel. A szerelem-művészet-zene-költészet élményegyüttése olyanfajta átszellemlétség érzetét kelti a komplex esztétikai élmény révén, ami az istenél-ményhez áll közel. Ahol jelen van a szerelem és jelen van a költészet, ahol megszólal a zene és megvillan az örök női szépség, ott jelen van egyszersmind a *világ* egységének élménye, ha utalásszerűen is, hiszen a hangsúlyozott - írásban is, képekben is jelzett - töredékesség jótékonyan jelzi, hogy olyasmiről van szó, amiről tudásunk nem, csak sejtelmünk lehet.

Csupa utalás, tapintatos tartózkodás tartja vissza Villányit attól, hogy úgy tegyen, mint aki galléron akarja ragadni az illanót, a láthatatlant, a lelki realitást. Az erotika is úgy van jelen, mint Tünde lábnyoma a homokban Vörösmarty drámakölteményében, a *Csongor és Tündében*. „Piros folt a hegedülő lányok nyakán: zeném szerelmes bélyege.” Megkockáztatom, hogy annak a Vivaldinak nevében hangzik el ez, aki valamiképpen az egész női nemnek hódol, minden szépségbe szerelmes, és a be nem teljesült vágyakozás állapotában olyan ajzottságot él át folyamatosan, amelyet kiegészítő ellentétpárja, Casanova sirat el rutinszeretkezései során. Azért a morális aggályok is fölmerülnek a versekben: „Miként lehetne bűn, amit hála követ?” - kérdezi, mintegy öngazolást keresve üdvösséget hozó kihágásaira, a képzelet zenévé szublimált kicsapongásaira.

Tudjuk, a be nem teljesült szerelem ihlető ereje vetekszik a beteljesült szerelmeivel. (Az előbbi persze emlékezetből is fölidézheti a költő a múltból.) József Attila *Ódája* épp oly kézenfekvő példa, mint Dante Beatricéje s még annyi más magyar és világirodalmi példa. A brutálisan nyílt szexjelenetekbe belefásult mai tévénézőre üdítően hat a versben fölértékelt érintés, illetve az a vonzalom, amely egy érintéstől, vagy már a kedves látásától, hangja, zenéje hallásától szikrát lobbant két ember között, mely fölérhet a szeretkezéssel. És üdvözölhető a petrarcai „bájos lepel” újbóli meglebbentése, amely éppen azal teszi kívánatosabbá a női szépséget, hogy többet rejt el belőle, mint amennyit megmutat. (A képrészleteket a költő válogatta össze, így a kötet megkomponálása a lírikusi alkotómunka szerves része lett.)

A transzcendenciaélmény kulcsszavait ebben a sorban velem megtalálni: „Ha befelé figyelek, zenéd szól, s hallom Istent.” Errefelé mutatnak a jóval közvetettebben kimondott gondolatok is. Az elhallgatások éppúgy, mint a kimondott szavak. A költemények szerint ugyanis nem lehet mindent kimondani. Sőt: „Azért van abban valami megnyugtató, hogy nem lehet mindennek nevet adni.” És: „Add meg mindennapi csöndemet, add meg a hallgatást”. Tandorival szólva, fontos itt a „némaság a hang helyett”, és csak sejtésünk lehet arról, hogy viszont a *hang mi helyett* szólal meg - hogy egyet csavarintsak a Tandori-idézet folytatásán.

Korántsem idilli az a szépség és az a teljesség, amelyet a költő a töredékességet vállalva felidéz. Rémlátások is megjelennek a szövegekben: kín és üdvösség közt hanyódik a vágyakozó. A kín végtére is az üdvösség ára, melyet meg kell

fizetünk. A *kiegyensúlyozottságnak* is megvan az ára - hogy Csóori szavait ezúttal politikán kívüli dolgokra értsem. (A nagy politikai igazságok a magánéletben is érvényesek valamiképp és viszont.) Villányi kötete annyira az egyszeri ember lelki valóságából sarjad, hogy nyomát sem találjuk benne ideológiái tartalomnak. Az egyik legsúlyosabb kérdés ebben az éterien finom könyvben így hangzik: „Miért is ne akarnám a teljességet?” Ám a kérdés elárulja, hogy a teljesség csupán mint vágy, mint szándék van jelen, a reá való vágyakozás a teljesség hiányát fejezi ki. E vágyakozás ébren tartása költői küldetésnek sem kevés.

(*Orpheusz*, 1997)

Laczkó András

LESZ-E KÜLDETÉSBŐL HARMÓNIA?

Bartis Ferenc: Ellopták a világ lelkét

A történelem, a művészet, az irodalom - függetlenül attól, hogy vitatják vagy elismerik - nem ugyanúgy adnak teret, alkotási (teremtő) és érvényesülési lehetőséget az egymást váltó nemzedékeknek. Míg az egyik generáció fordíthat a történelem kerekén, új irányt mutathat a literatúrának, addig a másik, harmadik vagy negyedik részére szűk vagy egyáltalán nincs mozgási tér, sőt: értékvesztés vagy -válság miatt még az alkotó munkát is alig ismerik el. S ennek aligha van más oka, mint amire naplójegyzeteiben már Baudelaire is figyelmeztetett: a *politika*.

Hét évtized alatt Bartis Ferencnek volt ideje tapasztalni, hogy szűkebb vagy tágabb környezetében a politika vagy csak a politikuskok mi mindent tehettek és tettek a tiltakozókkai, az egyet nem értőkkel. Nagyvonalúan mondható, hogy a politika *ilyen*. De a milyenség megértéséhez szólni kelle(ne) a Kárpát-medence történelmi-politikai átalakulásairól. Közösségi és egyéni tragédiák fölfedezése helyett egy axiómatikus pontot rögzítenünk kell: hogy azok számára, akik közelről ismerik a Szárhegyet, a Házsongárdi-temetőt - mint sokakkal együtt Bartis Ferenc - Erdély (a transzilvanizmus) a bensőben hordozott értékmérő. Olvassuk csak a *Rövidre fogott versezet* sorait: Erdélyért / éljél még / ezerszáz éveket: Megaláz / ősi sorsod? Viseljéd! / Te hordod! /

Erdélyért, jól értsük: a magyarságért, minden lehető megtett és megtesz Bartis Ferenc és generációja. Azt persze mindjárt meg kell jegyezni, hogy nem a legszerencsésebb generációban született. Sőt a história (vagyis a politika) úgy alakította sorsát, hogy cselekvési tere alig-alig maradt. Amíg szerencsésebb (?), nagyobb mozgástérrel bíró kortársai Borsodban vagy a Balaton környékén úgy érezhették, hogy a jó úton haladnak, mi több, fogják a történelem kerekét, addig Bartisnak - saját kárán - két dolgot illet megtanulnia: a *titoktartást* és az *ordító tiltakozást*. A titoktartás -a közelmúltban írt verseiben is vallja - mások kizárása valamiből. Például abból, hogy a Bartis-családnak hajdan volt egy piros-fehér-zöld lobogója, amit az édesanya a fiú kabátjába varrt bele. A költőnek manapság már a benne lévő eredendő lósságot kell így őriznie, hiszen az angyal-szemű ügyeskedők, a kufárok egyre sokasodnak. Mit tehet velük szemben? A *Mozaikszivarányban* írt válasza: „Ördögbe velük! Ajtóm bezárom! Zárt világ leszek.” Új kötetének teljes anyaga azonban arról győz meg, hogy ebben az álláspontban maga sem hisz igazán. A bezárkózás ugyanis nemcsak a küzdés feladását jelentené (erre egyébként Bartis Ferenc képtelen), hanem azt is, hogy ezzel még nagyobb tér jut a múltat, a jelent és a jövőt kiárusítóknak. Ezt egyéni sorsa, az átéltek után a költő nem engedheti. Nemcsak önmaga, hanem távoli és közeli ősei miatt sem: „Befogadtam a világot, / de nem tagadtam

ki magam: / történelmünkben ne legyek, / mint nemzetem, hajléktalan.”

A befejező sorokat idéztem *A legnagyobb kártyaparti előtt és után* című költeményéből, ahol érezhetően a fohász a domináns. Ne feledjük - utaltam már rá - más eszközei is voltak és vannak Bartisnak: például az „ordítás-vers”. Nem meglehetően kívánt azzal, hogy ilyesfajta tiltakozásra hív és vár a „Nemzetközi Hatalom” ellen, amely - úgy látja - egyént, családot, népet, nemzetet egyaránt nyomorít, s szorításából kiengedni képtelen (*Üvöltözve a rabszolga piacán*). Reménykedik abban, hogy az alkalmi versezetek „elsüvöltése” több mint figyelmeztetés, (esetleg) változtathat viszonyokat, álláspontokat. Majdnem skizofrén helyzet ez. Hiszen a gondolkodó Bartis *tudja*, hogy írhat, beszélhet - horribile dictu - üvölthet, a nyomorítást, a kiárusítást, az adás-vételt ezek meg nem akadályozzák. Ugyanakkor a lírikus Bartis érzi (és meghallja) Kriza János, Brassai Sámuel, Dsida Jenő üzeneteit, s azokat továbbbítania illő, s ahol lehetséges, ott segíti hatásukat. Olykor, mint a *Halottak napján a Millecentenárium évében*, úgy véli, már csak szellemi őseihez fordulhat segítségért: „De Halottak Napján pezsgőt ittak / és elárulták a Szabadságharcos Forradalmat / a kiagyalt nagyhatalmak / mint most is a Föltámadás 40. évfordulóján... / Halottaim, álljatok ki a történelem útkereszteződésébe / és irányítsatok az élőket.” Az idézett részletből az is kiviláglik, hogy Bartis Ferenc számára a világban való eligazodáshoz Erdély mellett a másik axiómatikus pont: a *magyarsága*. Küzdésében a két pont csak látszólag választható szét. Hisz abban, hogy így vagy úgy, de mégiscsak változtatható a világ. Ez a belső hite kettős arculatú. Egyfelől közelíti a hajdani hitvitázó prédikátorok megingathatatlan szilárdságú meggyőződéséhez, akik igazukat legtöbbször nem hűvös érveléssel, inkább sodró lendülettel, szavakra nem mindig figyelő szókimondással adták elő. Hasonló benső áradás viszi előbbre a *Készültségi állapotot* a csattanószerű zárásig, ez sokasította a De mikor lesz *Magyar Karácsony?* kérdéseit, s ez mondatta ki vele, hogy Istenhez törekvő hite mellett leginkább önmagában hisz (*Gyónástok*). Bartis hitének van egy másik eleme is, az elvekhez ragaszkodó erkölcsi tisztaság fölénye az álarcot viselőkkel szemben. Így lehetett jónéhány versének kulcsszava a bűn, a szenny, hogy azoktól óvja embertársait (*Hírzárlatban, Eumer - roncs - telep, Gátszakadás, Kényszerkocsmában*).

Nem kellene külön kiemelni - de a költő a kötet több helyén hangsúlyozza -, a leirtak háttérében a köznapi lét tapasztalatai vannak. A napi időkeretből fontosabbak: az éj (a tőprengés, az álom), illetve az ébredés. Éjszakánként emlékezik szüleiére (*Halott apámmal álmodtam*), szembesül önmagával és azután a világgal, hogy mindezek nyomán az ébredés ne a derűt hozza meg (*Szomorú játék*).

Nem a derűt sugározza a kötet szóhasználata sem. A köznyelv, az argó és a tájnyelv elemei keverednek a versek szövegeiben. A könyvet kinyitva *A legújabb parancs* második sorában a trágya, szenny, mocsok szavakat olvashatjuk. Ezek közül kettő más-más szövegösszefüggésben visszatér, de az nem mondható, hogy a kötet kulcsszavai lennének. Az utóbbiak - az Erdély és a Haza mellett - a *hajléktalan* ami nem a szálláskeresőt jelenti, hanem az igazi otthon, a haza után vágyakozót, és az *aprópénz*, ami a kufárkodást, az indokolatlan és értelmetlen kiárusítást. Ezt erősíti, hogy ami részletekben -egy-két sorban vagy néhány oldalon - olvasható Bartis Ferenc új könyvében, az összegződött a címadó második részben. Ez első pillanatra a biblikus műfajok közül a könyörgést idézi föl az olvasóban, de rövidesen kiderül, hogy telítve van jajszóval, panasszal, közösségi sirámmal, szenvedő tehetetlenséggel. Vagyis *jeremiád* ez arról, hogy századunk második felében miként feszült

egymásnak kibékíthetetlenül (?) a nagyvilág és a haza, a világ- és a nemzeti kultúra, az emberiség és a magyarság, a politika és a művészet. A regionális vagy globális dilemmát a költő föloldhatatlannak tartja. A jeremiádban benne van egyéni sorsa is (így önportré), képet ad a küzdő emberről, aki azért fohász-kodik, ha fel- vagy kiszabadul a világ ellopott lelke, akkor azal válnon szabaddá (valósíthassa meg önmagát) a magyarok lelke is. Ez esetben a küzdés meghozhatja a harmóniát.

(*Összmagyar Testület - A CÉH. Bp. 1998.*)

Büky László

BERTÓK LÁSZLÓ: DESZKATAVASZ

Üde, tavaszt idéző címlapképe van a könyvecskének (Benedek Barna tervezte a kolofon szerint), s a kép vörös, narancs, sárga, zöld, kék és ibolya színekből álló foltjai a fény prizmatikus fölbontásával kínálják a tavaszra vonatkozó gondolatpárhuzamot. Azonban a kötet cím olvastán a képzetársítás szabadsága megtorpan, hiszen az egy szóba tömörített kifejezés - *Deszkatavasz* - egyéni alkotás. Olyanféle metafora, amelyet az indoeurópai nyelvek viszonylagos főnévi jelzős szerkezetei hordoznak, ezekben az első főnév képviseli a valóságot, a viszonyzó főnév a fantáziát; a magyar nyelvben rendszerint egy szóba sűrül ilyenkor a metafora két eleme: *mer de plaines = síkság-tenger* (Fónagy Iván idézi V. Hugótól a Világirodalmi lexikonban, VIII: 306). A *Deszkatavasz* összetétel jelentéstani bizonytalanságot hordoz, nem tudható, deszkából van-e a tavasz (mint például a *deszkabódé*), deszkához való eszköz-e, dolog-e (mint a *deszkafűrész*), vagy éppenséggel deszka minőségű-e (mint a *deszkasima*), avagy egyéb-e. S ha végigolvassuk a könyv borítójának behajtásán a szerző eddigi kötetének címeit (*Fák felvonulása, Emlékek választása, Tárgyak ideje* é. i. t.), akkor is csupán a metaforikusság észlelésénél maradhatunk annak (elő)ismeretével, hogy valaminő szándékos és sajtószerű állapotot, helyzetet, időszakot kíván a költő érzékelteni. Ezért azután a versek elolvasására vagyunk utalva (természetesen), hiszen a *tavasz* szóval utótagot alkotó összetételt nem találunk emlékezetünkben, de köznyelvi szótárainkban sem.

Megak a versek négy csoportban sorjáznak a könyvben, egy-egy főcím után tizenégy-tizenhat. Az első ciklusban hamar rátalálunk a *Kerülgeted* című versre, amelyben (talán) ott a megoldás: „Deszkatavasz. Meztelen fenekű / gyerek les be a lyukon. Egy nő ruhákat tereget. Nyitott / koporsóban viszik a halottat. Görög- / keleti papok a mandulafák. Sír a fakád. Valahol / verik az asztalt. Ennyi.” S a tematés elmondása a tavaszban (mandulafák, sárgálló nárciszok és ősszel ültetett, ám elpusztult facsemete jelzik a tematikai összetartást), a megújuló évszak és a pusztulás, a halál együttjárása mintegy második tematikai vonulatot jeleznek. A *deszkakoporsó* szó ugyan nem fordul elő, ám erre a társításra (is) készletet a koporsószegkeként sárgálló nárciszoknak, a megszólaló harangnak a beírása, s az, hogy: „Holnap benne lesz az újságban.” A (vers)szövegépítésnek talán a klasszikus modernség utáni egyik jellemzője, hogy a tulajdonképpeni szövegtéma nyílt, referenciális kibontással nem jelenik meg, nem lehet (hagyományos módon) megmondani, miről szól a mű, viszont a szövegtéma valamiképpen mégis körülrajzoltatik. Látszólag nem fontos részletek ábrázolt tárgyiaságával, különféle képzetársítások elindításával, a témakibontás szándékos megszakításával, kihagyásokkal, a megszakított témalánc folytatásával. S ilyenképp e versben is és a *Fémizű* ciklus többi darabjában is a halál motívuma húzódik végig, sötét fonala a költeményeknek elő-előtűnő főtémája (*Párhuzamok, Tojáspar, Fémizű, Minden ugyanoda*). A mai élet jelenségei

mellett (*Na, ne!*), a költőiség mint életvitel mellett (*Hét feje volt*) a szülőföld, illetőleg környéke és a valaha ott élők jelennek meg (a dédapa a kishegyi pince előtt, amelyet a szirtoi szőlőhegyről vittek át hajdan): „Valami befejeződik. Előre csak / annyit láthatok, amennyit visszafel is. / Nem igaz, hogy a párhuzamosok / találkoznak a végtelenben.” Ennek az idézetnek kapcsán megjegyezzük, a nem euklidészi geometriára, nevezetesen a hiperbolikus geometriára való leegyszerűsített, pontosabban tévesen fölfogott egyik tételére való utalás rontja a lírai hitelt; hasonlóképpen: „Tüsténkedik a gravitáció, / saját árnyékát előzi a ló” (*Saját árnyékát előzi a ló*). Ebben a mellérendelt összetett mondatban szintaktikai lehetőség van (az aszindetton miatt) a következő mondatként való értékelésre, ami téves vágányra visz, hiszen a relativitáselméletre vonatkozik a fénysebességre való utalás a képben, s ehhez nem közvetlen tartozik a gravitáció, ld. Albert Einstein: *A speciális és általános relativitás elmélete*. Budapest, 1967. 26-8. Másutt az ősröbbanás világkeletkezési elmélete szerepel fordítva: „[...] eltűnsz benne, mint a világ az / ősröbbanásban” (*Azelőtt*). Mindezekkel nem a tárgyi világ ábrázolásának földhözragadtságát hiányoljuk, hanem a költő lehetséges világának a tárgyi világból vett alkalmatlan, hibás elemekre mutatunk rá, amelyek az értelmezhetőség ellen hatnak. Talán Vas István két verse lehet a példa arra, amire gondolunk: *Alig értem, Ars poetica ez is* (Einstein és Heisenberg beszélgetéseiből) (*Mégis*. Válogatott versek. Budapest, 1985. 360, 376-7). Vas István lírájában össze van simulva a tudományos-filozofikus kérdés(kör) és szikár lírikum: „Isten nem kockázik, mondta Einstein. / Hátha mégis, gondolták az ifjak. / Ez lett a határozatlansági / Összefüggés botránykő alapja. / Megtalált egyazon téregyenlet / Több eshetőséget zár magába. / Vagyis hogy lehetne éppen más is / Ez a megfigyelt egy universum”, vö. Werner Heisenberg: *Válogatott tanulmányok*. Budapest, 1967. 84. itt említi a valószínűség fogalmát, mint ujat a kvantum-elméletben a kockázás példájával megvilágítva.

A második verscsoport *Tárgyakká sűrűsödik* cím után következik. A lírai én napi élete adja némelykor a versvázat (*Ott marad; Találgatom, mi az*), ellenpont, sőt ellenkező létállapot van ezekben, mint az előző csoportbeliekben. Még némi könnyed vidámság is megjelenik: „Firkálom ezt a verset, / pittyeget egy rigó, / fütyülni, az a legszebb, / hallgatni az a jó”; akár József Attilát olvashatnánk össze ezzel: „Amikor verset ír az ember [ ] / nem írni volna jó” (Összes versei. Kritikai kiadás. Budapest, 1984. II: 462). Egyébként az itteni darabok többsége keresi is az irodalmi kapcsolatot, Babits, Ady, József Attila, Arany János neve is megjelenik. Egy sor az elődöktől, egy szonettjük rímszerkezete is kiválthat verset (*Kocogás egy Ady-sor után; Kerülővel menjünk ma, kedvesem*). Fontosabb azonban a *Tárgyakká sűrűsödik* című: „Laza hiány, a betonon is / átsétálhatsz, ha hiszel benne. / Mint a ragasztó tartod össze / az Istent, mint a huzat / hitelesítet az alkotmánybíró. / Ne kísérsd fölőselegesen / a valóságot.” A verskezdés maga is laza, a betonra profanizált biblikusság és az alkotmánybíróra vonatkozó hasonlat némi szereptelensége után a középrészben hiteles a hang: „Az a vég, ha a torony / beleesik a kútba, de mindenki / le-föl mozgatja a karjait, mintha / harangozna, ha a porszem, / mint a maradék bizalom, / csiklandozza a szemet, / de egyetlen szóban sem lehet / megkapaszkodni, mert a vér / nem vér [...] / A képzelet tárgyakká sűrűsödik.” Az érzékelhetetlen érzékeltetése van az idézet utolsó metaforájában, a Tóth Árpádtól emlékezetes, az inger hiányát megtestesítő metafora lehet az öskép: „[a sugárkoszorút] félig illattá s csenddé szűrte át / A dolgok esti lélek-vándorlása” (*Esti sugárkoszorú*. Összes művei. Kritikai kiadás. Budapest, 1964. I: 164). Bertók László

a képzeletről, áttételesen a költői-írói szerepről és annak fontosságáról, vállalásáról szól itt és másutt szintén (*A szeme, szája, az orra, füle; A mindig ott szakadt ki*).

A harmadik csoport vers (*Saját árnyékát előzi a ló*) nem csupán a költővel, hanem, helyzetével, hanem, ha lehet mondanunk, a társadalommal is foglalkozik (*Bizonytalan, Lopott madár*): „A közös ihlet évszázadonként egyszer ha / magával sodor, s azt is csak / akkor tudod meg, ha emlékezel. / Mind okosabbak. Újra meg újra feltalálják az örökmozgót]...], vagy: „Valaki köp egyet, de annyi, / úgyis közösen kell felnyalni”, bántja a közép-szer diadala (*Léten túl*), s az, hogy: „Tele van képtelenséggel a század” (*Még kiderül, hogy te, hogy te meg én*). E versekben és a csoportbeliekben megint megjelennek a költők, József Attila, Nemes Nagy Ágnes, Csorba Győző, Pákolitz István, Fodor András ihlette (emlék)versek is vannak, a Pécshez való több szálú kapcsolatot a földrajzi tér és pannon szellem hatása, eredménye.

A negyedik rész verseiben - *Idő előtt* - folytatódik a költői én elhelyezkedési kísérlete azután, hogy immár tudja, mit lehet és mit nem megelőznie. A pálya- és sorstársak köze illeszkedni sohasem könnyű, Bertók is így van ezzel, hiszen groteszk a világ: „Új országok csúsznak / délebbre. A toronyóra kettőkor elüti a hármát”, és: „Egy ablakban mintha / Kosztolányi Dezső állna, de becsukják” (*Világméretű*). (Ez utóbbi mondatnak is kétféle a szemantikai értelmezhetősége, pontosabban grammatikailag csupán egy, a groteszk teremtéséhez azonban alkalmas.) - Másol erkölcsi kérdések jelennek meg (*Milyen állat?*). Az „elszánt gazember és az álszent hitvalló” közti különbségkeresésben a költői én maga is etikai támpont (*Pontkristály, Rododendron, Hideg és nyirkos, A hátán viszi*), s ez nem mondható el a környezetéről: „Csomag, / kabát, önbecsülés, öntudat / elhajigálva. Csupán a közönség / maradt. Bőr némelyek / elfordulnak, egybemosódnak, talán / nincsenek is már” (Borostyán). A lírai én önmagával sem elégedett, nem csupán a környező kis és nagyobb világgal: „Idő volt, tér volt, ceruza, papír, / járda, esernyő, amit akarsz” (*Világsó*), hiszen „A szó a vérből lesz. Az egyik / savasan zizeg, mint az univerzum, / a másik fémizű, mint a halál” (*Fémizű*). Efféle kettőség húzódik végig Bertók László verseskötetén. A reményt, új életet hozó tavasz-emberben, tájban, országban, és a deszka-embernek koporsóvá, tájnak, országnak kerítésévé vagy méltatlan lakóhelyévé összeszőgelve. A meglevő lehetőségek, az egyént és közösséget romlásba vivő helyzet évtizedekig sújtotta nemcsak országunkat, líránkat is. A *látszólag minden rendben van* - helyzet nem csupán Bertók verseiből ismerős. Már 1990 előtt hasonlóan írt Takács László: „Ok [Balassi, Arany] nem is éltek egérfogóban / Nem lehet hogy ez az egérfogós cidri / a mi fajlagos betegségünk / végtére szalonna van dióbél van / ja hogy határa is van / Uraim minek nincs határa” („*itt az idő*” / *vagy mégse*). Takács László; még élsz fényeskedsz. Pannon Tükör Könyvek, 1996. É. n. 149-50). Fajlagos betegségünk görcei most is mutatkoznak, s bizonyára még számos év elmúlása kelí új ország és új magyar líra születésére.

A versek tartalmi oldala végül is a tavasznak az említett jelképisége mellett tesz hitet, a versbeszédben néhol viszont - maradjunk a kötet cím adta társításnál - gyalultatlan helyek maradtak. A stílus kimunkáltságát nem segíti, hogy a *Deszkatavasz* vers- és könyvkezdő metafora mellett még van hasonló metafora, úgy lehet szerepkör nélkül, bár ez is verscím (*Nyálezüst*); efféle a kötet záró *Világsó* is, amely némi allúziót hordoz, hiszen a só nemcsak 'ételízestítő' jelentésű lehet, hanem az angolból honosodó show 'látványosság' is.

A versek szövegdeszkáinak elsímítatlanságát más jelenségek jobban jelzik: „[...] mint a szárny, kifeszül a kezem. //Mint

a madár, lüktetek, röpülök, / csak nincsen toll az ujjaim között” (*Magával ránt és elejt, ami fog*); „Ha azt mondom, hogy hoppá, / összetörök a méz” (*Izzik a szöcske szárnya*); „Nagy, / vízszintes szavak a tájban. Ha / megszólalnál, mint a madárszárny / suhannál el közöttük” (*Mint a madárszárny*); „Ragogy a gravitáció, mint az üres / pacsirta torka” (*Jele a völgy*) - ezekben különösebb magyarázat nélkül is eléggé nyilvánvaló a képzavar. S ha már a *gravitáció* szó ismét előkerült, elmondjuk, hogy máshol is megvan: „Térdelnek, üzednek a vaksi / gravitációban” (*Világméretű*). Hasonlóképpen kétszer olvashatjuk az *ősrobbanás*-t, a már idézett helyen, továbbá: „ősrobbanás... utáni csönd... (*Sirató*). Némelykor képi szintű az ismétlődés, az imént idéztük a *madárszárny*-nyal kapcsolatos hasonlatot. Ehhez köthető a *Hét feje volt* címűben szereplő tizenkét szárnyú madár(szörny): „[...] tizenkét szárnyat / lenyisszantani lelemény és idő kérdése. / Egyet megmenteni, az a röpülés”, itt nem zavaró a kontingencia, illetőleg nincs zavar a szavakhoz tartozó társítási valenciában sem. - Bertók mértékkel használ a mai köznyelvi kifejezésekből (*flanc, elmozog, szlalomozik, média*), az idegen eredetűek előtt Kosztolányi Dezső bizonyára nem csupán az ablakot csukná be... Ám az e/mozog használata is nehezen védhető. A nemegyszer használt *ennyi* divatszó (a főnebb idézett helyen) szerencsésen szervül a versegészbe. Más kérdés, mi lesz öt-tíz év múltán a most divatozó szójárással és az azt tükröző irodalommal. A szóhasználatban kapcsolatban megemlíthetjük, hogy tájszavakat a költő nem használ - a könyvborítón megírják, hogy Vésén ígét, amelyet az Új magyar tájszótár éppenséggel Nagybaconból, Erdélyből adtol csupán. (Az Erdélyi magyar szótörténeti tár sem tartalmazza.) A szótár szerinti jelentés: (ló) dobog; Bertóknál személyre vonatkoztatva: „Mindenki tőlem várja, / s magában dobrokol (*Izzik a szöcske szárnya*). A költemények zömének nyelvhasználata és nyelvallapota összhangban van a lírai-gondolati szinttel. Az a modorosságba vivő kihagyásos beszéd, amely a szövegmondatokból törli az állítmányt vagy más, fontos mondatrészt, ugyan kelthet (néhánykor izgalmas) többértelműséget, s amely Bertók előző kötetére jellemző volt (Három az ötödiken, 1995. ismertetésünket ld. Pannon Tükör 1996/3: 64-6), most ritkán jelentkezik (*Amit, nem is tudom; Izzik a szöcske szárnya*).

Főként gondolati, nem érzelmi ihletésű kötet ez, végig elolvasva úgy vélhetjük, a verskészítés mint olyan némelykor jobban készíti, mint maga a gondolatosság. Ennek jele a helyenkénti képi, nyelvi kidolgozatlanosság és bizonyos egységesség a szövegépítés eljárásában, amely persze egyöntetűséget is, tehát előnyt is jelent, a deszkák közt a tavasz visszfényét.

(*Jelenkor Kiadó, Pécs, 1998.*)

Csernák Árpád

TÁRKONYOSI ÍZETLENKEDÉSEK

(Toth-Máthé Miklós új könyvéről)

„Ha a jellegtelen településeket díjaznák, akkor Tárkonyos joggal pályázhatna az első helyre. Nem valószínű, hogy más város megelőzhetné. Hiszen bárhol akad valami nevezetesség, ha más nem, az, hogy valamelyik híres ember megszállt ott és ezt a tényt emléktábla őrzi. Tárkonyosnak még ebben sem volt szerencséje.” Így kezdi Toth-Máthé Miklós új, satirikus regényét, a *Romrázókat*. Ez a (rongyázásra utaló) képzavaros cím (hiszen a rongyot lehet rázni, de a romot nem) és a kivételesen izléstelen borító arra a kontraszelektációból kinőtt, tudatzavaros, féldilettáns közegre utal, amelyben a regény játszódik. Mintha

a könyvet is egy tárkonyosi polgár (újdonsült vállalkozó!) tervezte volna.

Kérem, mindez ne tévessze meg és ne riassa el a jobb közlésű olvasókat; ha kézbe veszik a könyvet és olvasni kezdik, hamarosan rájönnek, hogy egy iróniával és öniróniával megírt, a szó legjobb értelmében vett cinikus, resignált, a világ kissztílű ocsmányságait bölcsen szemlélő író könnyed opuszát tartja a kezében, aki karikatúra sorozatával nem csak szórakoztatni akar, hanem annak megírása közben, érezhetően maga is jól szórakozott.

Spec Manó is kivételesen ronda, („Ilyen csúnya embert még a tévében sem látott...”) bukdácsoló vállalkozó, miután Pác Lehel kukkoldájában (Peep Show-jában) megismerkedik Dabolka Darinkával, Dabolka Dénes tárkonyosi lokálpatrióta polgármester lányával, elhatározza, hogy Tárkonyoson létrehoz valami olyan látványosságot, amitől a jellegetlen kisváros egy csapásra az országos érdeklődés középpontjába kerülhet: egy várromot. Tárkonyoson persze soha nem volt semmiféle vár, így várrom sem lehet, tehát az akció véghezviteléhez ügyeskedni, lopni, csalni, hazudni kell. Elképzeléséhez magához hasonló elfuserált személyiségeket, lecsúszott vagy félreállított, kétes etikájú társakat választ, akik aztán munka közben, a Speciál Bt-ben eggyé forrnak. A színésznőnek készülő Darinka pucéran női bájait mutogatja, édesapja a polgármester, aki azelőtt tanácselnök volt, kommunistából kapitalistává szeretne átvedleni, de egyik szerepkörben sem találja a helyét, Póni Antal, a kultúrház-igazgató inni szeret, Kanalas Ottokár történelemtanár szintén, de nem annyira, viszont történelmi hírnevéért mindenre képes. „A rendszerváltozás óta elindult mucsai kapitalizmusban leginkább annak van pénze, aki már a pártállamban megtanult lopni” összegzi filozófiájának a lényegét. Pakucs Iván kft-igazgató Franciaországból szerzi be a várromhoz szükséges öreg köveket, Spec Manó édesapja Spec Manfréd nyugalmazott becsüs, Dalmadi Nimród a Tárkonyosi Krónika főszerkesztője avantgárd költő, „A tollam, akar a géppuska. Sorozatban tüzel. És mindig talál, mert tudok löni vele”, vallja önmagáról.

Szóval ilyen figurák csetlenek-botlanak, konspirálnak, csevegnek, iszogatnak, miközben a nagy fogás, a nagy üzlet reményében tervezgetnek, álmodoznak, építgetik a romot, nem túl nagy fantáziával, kissé talán körülényesen...

Ha mondjuk Kaposváron felszálls a vonatra és olvasni kezded ezt a könyvet, mire Debrecenbe érsz, már végeztél is vele. Tóth-Máthé Miklós szemlátomást nem törődik a legújabb kori próza törekvéseivel, nem él írástechnikai eszközeivel, találmányaival, sőt: mintha némi iróniával szemlélné a posztmodern próbálkozásokat; ő csak egyszerűen egy olvasmányos, szórakoztató könyvet akart írni, egy mesét, ami különös módon mégis arról az átmeneti, álságos világról szól, ami elünk. Vegyes érzésekkel csúsztatod a táskádba a könyvet, miközben arra gondolsz: milyen kissztílű, abszurd világban élsz, milyen tragikomikus sorsú, vacak jellemű emberek vagyunk, és mégis, valamiképpen szeretetre méltóak ezek a szerencsétlen, tévelygő figurák, és mégiscsak végigélésre érdemes az élet.

(*Méliusz TMM Bt., Debrecen, 1997.*)

Bakonyi István

CS. VARGA ISTVÁN: HEVESI ÉS BORSODI TÁJHAZÁBAN

Jómagam először jeles Németh László-kutatónak ismerem meg Cs. Varga Istvánt. Összegző igény és a mások által nem elemzett életműrészletek (pl. Tolsztoj és Dosztojevszkij

hatásai) középpontba állítása jellemzi a század egyik legnagyobb magyar írójáról közzétett tanulmányait.

Azt is tudjuk ugyanakkor róla, hogy alapfogalomnak tekinteti a „tájhazát”, ezért olyan költőkkel, írókkal, irodalomtörténészekkel is foglalkozik, akik e szűkebb közegben hoztak létre maradandó, de eléggé nem méltányolt értékeket. Az új Cs. Varga-kötet, a *Hevesi és borsodi táj hazájában* erről szól. Fontos persze tudnunk, hogy szerzőnk nem zárkózik be egyetlen táj hazájába sem. Ő maga éppen nyugat-dunántúli származék, ám sorsa az ország más vidékeire szólította. Debrecen, Miskolc és legfőképpen a lakóhelyül szolgáló Eger a főbb pontok ebből a szempontból. Ezúttal Apor Elemérről, Csűrös Miklós Kálnoky-képéről, Moldvay Győzőről, Kalász Lászlóról, Cseh Károlyról, Lőkös Istvánról és Mészáros Györgyről ír.

Sbizony Hevesen és Borsodon kívül sem érdektelen például az, amit az agg egri költőről, Kálnoky László föfedezőjéről, Apor Elemérről olvashatunk. Jeles „kismesternek” látatja, olyan irodalmárnak, aki nem állt sosem a reflektorfényben, ám azok közé tartozik, akik hosszú életük során maradandó értékeket hoztak létre. írással és étellel. „Egerben büntetett, majd mellőzött, később megtűrt emberként, dilettánsok, akarnokok és kaméleonok közt példás tisztasággal és szerénységgel őrizte meg önmagát, igazította szűkös publikációs lehetőségeihez költői ambícióit” - írja egyebek között Cs. Varga István. Líráját szeretettel áradónak és szelídek tartja. „Megkülönböztető jegye: nem a költő lelkeinek háborgásairól, hanem elementáris erejű szépségvágyáról szól.” (S milyen jellemző, hogy ilyen értékeket lát a jóval fiatalabb Cseh Károly lírájában is, de erről majd később!) Élvezetes stílusban, szakértelemmel szól a számára nyilvánvalóan kedves és rokonszenves költőről és íróról, s nem kétséges, hogy tette irodalomtörténeti érdem.

Hasonló a szerepe az Organizátor című írásnak, mely Moldvay Győzőről, a két esztendeje halott költőről, íróról, újságíróról, szerkesztőről, galériaigazgatóról ad „krétarajzot”. (S itt is egy jól látható párhuzam: nem más, mint Cs. Varga kedvenc írója, Németh László vállalkozott annak idején arra, hogy a magyar szellemi erők organizátora legyen.) Nekrológ és pályarajz ez. És tegyük hozzá: példaértékű pályáról szól. Olymódon, ahogy Cs. Varga Istvántól megszoktuk. Számára mindig a „morál-emberek” a fontosak, s ezt hangsúlyozza ezúttal is. Kimondhatatlanul is azt sugallja: a *Délsziget* című folyóirat kétszeri elindítása s a vele kapcsolatos irodalom- és művészet-szervező tevékenység a Moldvay-életmű legfontosabb eredménye. Ám tevékenysége ennél is szélesebb volt, hiszen ő szervezte meg például a Nemzetközi Tőkés László Mozgalmat, a jeles pap és püspök emlékeztetes 1989-es tettei nyomán.

Ugyancsak hiányt pótol az a két költőportré, amely a kötet gerincét alkotja. A „Hetek”-hez tartozó Kalász Lászlóról éppúgy érvényes értékelést és pályaképet kapunk, mint a kevésbé ismert borsodi poétáról, Cseh Károlyról. Jól érzékeljük, hogy mindkét költő Cs. Varga „szívügyei” közé tartozik. A személyes ismeretség, a baráti szálak sem ártanak. Ellenkezőleg: színesebbé, hitelesebbé teszik a portrékat. Az persze lehet, hogy irodalomtörténetileg a távolságtartás objektívebb képet eredményezne, de a jövőbeni kutatás továbbmehet ezen az úton. Az is lehet, hogy mások kevésbé látják jelentősnek a két eddigi életművet, de senki sem vitathatja szerzőnk értékítéletének megalapozottságát.

S miközben végigvezeti az olvasót a jelentős életművet megalapozó Kalász László pályáján, végig szem előtt tartja választott tárgyát: hogyan lesz a „tájhaza” költője, s hogy a táj, az északi hegyvidék hogyan termékenyíti meg a poézist. A szalonai falusi létezését vállaló költő különösen jó példa ennek meg-

mutatására. Mehetett volna Budapestre vagy Miskolcra, de ő a természetközeli, egyszerre fölemelő és visszahúzni is tudó közeget választotta. Fontos érték itt a hűség. Érzékeljük, hogy ugyan van egy tágabb, országnyi méretű hazánk, ám ami kézzelfogható s amihez szorosan kötődünk, az ennél jóval szűkebb és kisebb. „Tudatosan szűkíti horizontját, hogy a láthatárig biztosabban vehesse hatalmába a maga régióját...” - írja Cs. Varga. Kismonográfia-ígéretű ez a portré, miként a Cseh Károly költészetéről szóló írás is az. Utóbbi költőt a „kivételes intenzitású szépségvágy élteti és ihleti”. S a „szépség elkötelezettjét” precízen, filológiai alaposággal kíséri végig az irodalomtörténész. Különösen emlékezetes a *Ketten a kertben* című kötetéről olvasható elemzése. Bizonyítani tudja, hogy a félszáz szerelmes vers a mai magyar líra javához emeli Cseh Károly költészetét. Már-már heroikus vállalásáról ezt írja: „Töretlenül vallja: egy reményt vesztett világban és kultúrában a művészet, a szépség lehet csak az új reménység forrása.” Aztán érdemben szól a műfordítóról is, s ebben a tekintetben egységet látat az életmű egészében.

S az utolsó fejezetben kilépünk a szépirodalom világából. A Sándor András, Lőkös István és Mészáros György életútját, fontosabb műveit bemutató írások Cs. Varga István érdeklődésének széles horizontját, a vizsgált életművek alkotói iránti alázatot jelzik. A nehéz sors, a tudós erények egyaránt bonckés alá kerülnek, ám mindenki jól jár... A három derék „alany” éppúgy, mint az olvasó. S akad fontos közlendő épp elég. Irodalomtörténetileg például az, hogy Lőkös nevéhez fűződik az első magyar nyelvű horvát irodalomtörténet.

Hogy miképp tágul ki a tájhaza, s lesz az egyetemes érdekföldes táptalajává, Cs. Varga István kötetéből láthatjuk.

(*Felsőmagyarország Kiadó, 1997.*)

Szirtes Gábor

A VEREJTÉKEZVE SZÜLETŐ HARMÓNIA

Galambosi László új (gyermekvers)kötete

Vonzó, gazdag kedélyvilágú versek, bravuros ritmikai készség, kiváló rímek, telt zeneiség, nagy asszociációs erő, a népköltészet és a magas költészet varázsos metamorfózis - írták kritikussai Galambosi verseiről az elmúlt évtizedekben. Volt, aki líránkban egyedülálló tehetségnek nevezte, sőt olyan is akadt, aki versvilágát ahhoz a mágikus jelrendszerhez, közösségi tartalmat hordozó képiráshoz hasonlította, amelyet a faliképszövé, a gobelinkészítés mechanizmusa jelent, és amelynek öntörvényű világában mindig ott bújkál az alkotónak nem csak az előre el- és megtervezett cselekvéssora, hanem a tudatalattija is. Galambosi Lászlónál ezek az automatizmusok úgy teremtik meg, úgy hozzák létre az egészet, hogy mindeközben a metaforák, az egyes verssorok gyakran maguk is valóssággal önálló alkotásként, önálló versként jelennek (vagy jelenhetnének) meg, ahogyan a költőtárs Kárpáti Kamill találon megállapította: „A Galambosi vers maga is Teremtmények találkozás, e találkozások végeérhetetlen láncolata. Sokszor tulajdonképpen sorversek ciklusa (egyetlen versén belül is). Sorai úgy kezdődnek és érnek véget, mint az öltés a faliszőnyegen. Tűszúrástól tűszúrásig ívelik át az alapanyagot.”

Ezek a szavak csakis a mesteri képalkotó képességgel megáldott, erőteljes metaforákkal építkező költőkről írhatók le. Olyanokról, akiknél - mint Galambosinál, bár önvalomásából tudjuk, hogy rendszerint meglehetősen nehezen indulóan, gyötrelmek közt születő módon, de mégiscsak-valóságos folyamra szerveződik a versek sora, olyan folyamra, melynek a költő nem csupán teremtője, hanem meg- és átélője is, hol boldog,

hol meggyötört részese is, egyszemélyben, aki egy-egy óvatlan pillanatában felfedi kilétét és egyes szám első személyben meg is szólal a versben, ahogyan ezt a Költészet Napján, a költő hetvenedik születésnapjára megjelent *Regefa* című kötetben is megtapasztalhatjuk. „Énekelve szállok/Őrzöm a világot./ Öregapám csupraiba/ mézarany szivarog” - olvashatjuk az *Öröm* című versében, és ugyanott egy versszakkal később a következő sorokat találjuk: „Kristálykúthoz érve / dőlök rózsafénybe. / Hallgatom, hogy hömpölyög az / Öröm dübörgése”. Hűvös, rideg, panaszoktól hangos és keservekkel teli világunkban idegen, szokatlan ez a hang? A valóságosan létezőnél harmónikusabb, finomabb szövetű, lágyabb hangulatú világba vezet el bennünket a költő? Valamiféle meghitt idillbe? Varázsos szigetre? Átszött mesevilágba? Első olvasatra és látszatra mindenképp. Valójában azonban a természet és az ember világa, a mindannyiunk által megélt, megismert környezet tárul fel előttünk a kötetben, a mi világunk pontos, részleteket sem nélkülöző rajza, csaknem röntgenszerű átvilágítása, olyan részletek meg- és felismerése, amelyek a konvencionális látásmódtól, a hétköznapi élményektől és tapasztalatoktól idegenek, általuk nem megismerhetők. Valami olyasminnek vagyunk a tanúi, olyan metamorfózisnak a részesei, melynek tudatosítására a sorok szépségébe belefeledkezve alig jut időnk. Pedig így is látható, így is befogható a világ. Így is megélhető és ábrázolható a múlt és a jelen. Mindközben Galambosi verseiben feltárul az olvasó számára a világ lényege is: a *Körhinta* c. ciklusban a természet körforgásának lehetünk tanúi (a „piros harisnyás Tavasztól”, a virág-pötytyös zöldbe öltözött Nyáron át a „szilvalla ajkú Őszön” keresztül a „jégcsengőkkel fenyőznek köszöntgető Tél”-ig); majd a *Csillagfényű* mese c. második ciklusban megismerkedhetünk az emberlelet sorsfordulataival: a születéssel, a keresztelővel, a gyermekkor melengető emlékeivel, a felnőtté válással, a szerelemmel, az elmúlással és a halállal, miközben megleshetjük az öröklét titkát is: „Szirmokban fürödve/maradsz fiatal” - mondja Édesanyjának a költő. S felvonulnak mindazok, akik végigkísérték az életét: a cukros-fejű fánkkal csiszogó-csoszogó öreganyó, az „égen szálló két Nap”, az édesanya és az édesapa: az utóbbi, az egykori kántortanító, kitől, gyanítom, hogy a zene, a dal-lam szerete, a ritka gazdagságú ritmusteremtő képesség származtatható; és az előbbi, az édesanya, kit a kötet egyik legemelkedettebb hangú, a költészet legmagasabb csúcsait ostromló versében „gyolcsmeleg szavakkal” ölel magához a költő.

Mély, pontos, precíz világlátás a Galambosi Lászlóé. Igaz, egy kis panteizmussal és korántsem visszafogottan mondható nyelvi ornamentikával fűszerezve. Ám, hogy a gyakran meghökentető metaforák gazdagsága, a jelzők és a jelzős szerkezetek valóságos tobzódása, a nyelvi talányok ritkán előforduló bősége valóban olyan telten szól-e, oly zengőn áramlik-e verseiben, hogy mindeközben azok veszíténeked gondolati súlyukból és erejükből, azt egy gyermekverskötet kapcsán aligha indokolt eldönteni. Azt azonban nem árt megemlíteni, hogy egyazon versszöveget tanulmányozásából is meglehetősen eltérő, gyakran egymásnak ellentmondó értékítéletek születhetnek. Mert amit Galambosi László egyik kritikusa „félresiklott módszernek” minősített, ugyanazt a másik „új minőség”-ként üdvözölte; ami az egyiknek a népies hagyomány és a modernebb szabad képzet-társítás sikerült kísérlete volt, az a másik számára legfeljebb „a népire stílizált szómágiához való eljutást” jelentette.

Ám, akik Galambosi László olvasójául és - gyakran megené-sítve is felhangzó művei - hallgatójául szegődnek, varázsos világban találják magukat. A hófehér regefa új könyvében - a sorokból ítélve - nem csak a vidám népszokás legények kezében szorgoskodó fája, hanem - általánosabb érvényűvé transz-

formáit - szülőhelyünk is, mindenható erejű szellemi örökségünk, akár a képzelet, vagy az ember teremtő ereje: áttöri a konvenciókat, ledönti a dogmákat, megidézi a Jót, elúzi a Rosszat. Segítségével beülhetünk a Természet örök körhintájába, megismerkedhetünk a fagyvitések csatáival, bepillantunk a vízvásár forgatagába, vendégek lehetünk egy csukalagzin, megtudhatjuk a szivárvány születésének titkát, márdárlatta vers-morzskákat szemezgethetünk és a költő életútjának állomásaiban, sorsfordulóiban néha-néha még a sajátunkra is ráismerhetünk...

Az erő és a pénz mítoszának és mindenható erejének korában még arra is ráeszmélhetünk, hogy a valóságban, a mélyben, a szívekben és a lelkekben azért egészen más erők is ott munkálkodnak: például az ősoktól kapott hozomány, az emberség és a tiszta erkölcs. Szóval mindaz, aminek hiányától - hiszem, nem kevesen - kínlódnak és szenvedünk. Galambosi verseit olvasva legalább néhány percre kiszakadhatunk a hétköznapi szorításából, elmerenghetünk a költészet örök titkaiban. Például azon, hogy mi különbözteti meg a versíró-t a költőtől, mi teszi a költőt költővé, a verset verssé, s mindkettőt még a mai világban is olyan tényezővé, mely ha egyre kevésbé is képes már a világműködésben való részvételre, de bevallva bevallatlanul azért ott lüktet bennünk, ott van hétköznapijainkban. Galambosi azt mutatja fel, hogy a vers nem szűnt meg közlésforma lenni, azt igazolja, hogy a költői kifejezésnek maradt még valamilyen önmagán kívüli szerepe, nem avult el teljesen, nem értéktelen kacat, mint azt nem kevesen vallják és hirdetik.

Ítései azt is felvetették, hogy vajon az érzelmi-hangulati avagy az értelmi-eszmei kötőanyag a meghatározó erejű-e Galambosi költészetében, és vajon szerencsésnek tekinthető-e a kettő mértéke, aránya. De ki tagadhatná, hogy vannak művek, melyek látszólag értelmetlenek, tartalmatlanok, cselekmény nélküliek. Erejük, hatásuk a hangulatban, a hangzásban, a zeneiségben van. Másoké, éppen az ellenkezője: értelmével, mondanivalójával ragadja meg az olvasót. És persze vannak olyanok is, akiknek műveire mindkét sajátosság jellemző. Talán közöttük van Galambosi László is. Ifjú olvasói - remélem, vannak ilyenek - ilyennek érezhetik, láthatják, így fogadhatják ezeket a verseket. A költő a hófehér regefa alatt cipót majszoló gyerekekhez - nyilván - ezzel a szándékkal fordul a kötetben. Ezzel a szándékkal teremthette meg őket hetven év tapasztalata, öröme, bánata, sikere és gyötrelme által hitelesítetten.

Verseinek varázslatos hangulatteremtő ereje, költői képeinek szuggesztivitása mellett ott rejtőzik bennük jelenvalónk számos fakulóban lévő, háttérbe szorított, ám többre érdemes és a költő szerint soha el nem tűnethető értéke, például az ősök mélyesége tisztelete: a gyermek kezébe kincseket dugdosó, mindig vidámság-körüllengte nagymamáé, a konyha küszöbén muzsikáló édesapáé, és mindenekelőtt a soha nem múló fiúi hála jelként „világgá dalolt” édesanyáé. Szóval mindazé és mindazoké, akik és ami nélkül minden emberi közösség képtelen a szerkesztésre, az élet racionális megélésére, az elődök felhalmozta tapasztalatok átörökítésére. A *Regefa* verseiben ott muzsikálnak a tiszta emberi kapcsolatok kristálytiszta hangjai, és sokak kételyeivel szemben megcsendül a költészet erejébe vetett hit gondolata is: „Énekeim védenek/gyolcsaim takarnak/hóhajú álmaim/virágon alattnak” - olvashatjuk a *Szerenád*-ban.

És ha olykor gyötrelme is a vers, ha olykor nehezen is születnek az első sorok, akár verejték árán is, ahogyan egyik önvallomásában szól erről a költő, (ám ha megtaláltam az indító sorokat, akkor már hamarosan elkészül a költemény” - mondja. „Mindig tudtam, hogy mit akarok írni, de hogy mi lesz, az a papíron dől el” - folytatódik a vers születéséről szóló írása. Ezt

szokták a Múza suttogó hangjának vagy kezének nevezni. Reméljük, hogy e láthatatlan kéz még sokáig irányítja, fogja a költő megfáradt kezét, és írja tovább a megverejtékezett első sorokat. És hetvenen túl sem hagyja el őt, hogy a tiszteletet parancsoló évek után is, alkotóerejét megőrizve a Regefa még sokáig teremjen.

(*Pro Pannónia Kiadó, Pannónia Könyvek, 1998*)

Horváth György

TÖRTÉNELEM ÉS REGÉNY - REGÉNY ÉS TÖRTÉNELEM

(Dunai N. János: *Drávaszögi krónika*)

Az olvasó a szerzőtől üzenetet vár. Mást a szerelmes kis-lány, a családapa, az élete végén járó, mást a történelem iránt érdeklődő. Arra a kérdésre azonban, hogy mi szép, úgy is lehet felelni, ami természetes.

Dunai N. János könyve a *Kettős* család életét mutatja úgy, hogy természetességével, igazságával, tiszta látásmódjával szép, s a jelen esetben értékes is. A szerző megtalálta azt a hangot, amelynek tónusa, üzenete nagyszerűvé teszi a regényt.

Az olvasónak az az érzése, hogy 4-500 év történetét úgy mondja el, hogy az teljesként hat. Mindezt teszi szépmesével, dokumentumhív meggyőzéssel. Ha valaki középfokú történelmi ismeretekkel rendelkezik, teljes a „kommunikációja” az íróval. Olvasmányt, mesét, ugyanakkor valódi történelmet is adó mű ez. Egy percig sem kételkedünk az alkotó szavaiban, meggyőző ereje, hatása is tökéletes. Nem történelmi munka, de fantáziaszülte regény sem. Sokkal több annál: a *Kettős* családi generációinak sorsa bontakozik ki előttünk. Talán hiányt sem éreznénk, ha így vizsgálhatnánk a művet.

Regény ez a történelemben, mert ilyen az emberi sors. Kérés a siker, az öröm. Sokkal több a tragédia, a baj, a sikertelenség. Úgy rajzolódik ki a család sorsa, ahogy a valóságban megélték. 1526 adja a kezdetet, 1991-94 pedig a zárást.

Kettőség mellett az epizodisták szerepe is jelentős, teljesebbé teszi, a megrajzolt világot. Részei ők is a drávaszögi létnek. A vallásváltástól a rendszerváltásig olvasunk mesét és kapunk rajtot végtelen humanizmussal. Dunai így szól hozzánk: „... ne tégy olyat mással, amit magadnak sem kívánsz, szeresd az embereket, ha azt akarod, hogy ezek is tiszteljének téged, hazárdt, népedért ne sajnáld a fáradságot, ha kell, az áldozattól se riadj vissza.”

Humanizmus, haza- és népszerűségi érződik szavaiból; Humanizmus ez és felhívás az értelmes életre. *Kettős Gyulák, Béni Izsákok és N. Sándorok* tiszta világát mutatja.

Tetszenek a szinte rejtett utalások, a gondok megfogalmazásai, amikor a nemzet létéről van szó, a kisebbségi sorsról, a határon túl élő magyarok jövőjéről. A múlt történelmi keretét vázolja a mának: „... nagy sajnálatunkra, hogy egyike volt azoknak, akik nem tértek vissza a szülőföldjükre. (Később sokan követtek példáját máig.)” Érezzük a mondatból az értelmiség felelősségét a Vajdaságban és Erdélyben egyaránt. Szól Dunai az 1890-es kivándorlásokról is. Láttatja az író az egyszerű ember helyzetét az úri környezetben. Olyan szituációt teremt, amelyen csak az első pillanatban tudunk mosolyogni, utána csak a bosszankodás a részünk. Mélyen együttérzünk a „szegény” falusival. Nagyszerű szociológiai leírása például az úri világnak az előkelő étterem és a vidék találkozása.

Dunai címadásai jól fogják össze a tartalmi mondanivalót. Az elbeszélő, és lírai részeket drámai fordulatok váltják, emelik a feszültséget, az érzelmekre akarnak hatni. Szinte kopognak az

özvegy asszony szavai: „Tudod-e, te poronty, hogy apád mennyire óhajtott, kívánt téged?! Utolsó levelében is irántad érdeklődött... Azt akarta, hogy két Zsuzsi várja idehaza! De nem jön, soha többé nem jön! Nincs, és nem is lesz apátok! Elment, elvitték tőlünk örökre! Legszívesebben utána mennék... De itt vagytok ti, ketten, nem tehetem...” Így szól a világháborúban férjét veszített asszony. Sok-sok özvegy fájdalmát, sirámát mondja a világba; meghatározva az anyák felelősségét, az anyai kötelességet.

Figyelmet kellőket az 1945 utáni politika bírálatát adó gondolatai. Nem átkozódik, csak közöl és elgondolkodtat. A sorsok az abban a korban élőket önvizsgálatra készítetik, önmagukról, cselekedeteikről mondanak ítéletet.

Az idő „futása” a regényt még tömörebbé, még érdekfeszítőbbé teszi, jobban érződik a dokumentumjelleg is. A drávaszövegek világát így jellemzi: „Nagy adag lelkesedés volt bennük, szertelenek, büszkék és önzetlenek voltak.” Egy régió emberi örökségét értékeli ezzel a megállapítással Dunai N. János. Voltak török ellen harcolók, jót akaró és tevő reformátusok, kurucok, Kossuthot látogatók, fizikai létüket veszítők. De szellemiségük él. Nem véletlen, hogy a szép kiállítású könyv megjelenését támogatták a Németországban és Svájcban élő drávaszövegi magyarok és a régió nevében az Új Dunántúli Napló.

Érdekes, olvasmányos, igaz történet ez, sajátos - de nagyon dicséretes - szerkesztésben, előadásban.

Dankó Imre

SOMOGY MEGYE 1695 - 1896 KÖZÖTT

AKaposvárott megjelenő *Örökség Kaposi Kiskönyvtár* című igényes helytörténeti-honismereti kiadványsorozat 13. számaként látott napvilágot *T. Mérey Klára* pécsi történész Somogy megye két nehéz évszázada (1695-1896) című könyve (Kaposvár, 1997. 116.p.) T. Mérey Klára évek hosszú sora óta kutatja Somogy megye agrár- és ipartörténetét és az ezekkel a tárgykörökkel rokon, vagy egyébként csatlakozó témákat. Tudományos pályájának nagy állomásai is főleg somogyi és részben déldunántúli tárgyú történeti kutatásaival és feldolgoásaival függtek össze: kandidátúrája 1961-ben (*Somogy megye agrárproblémái 1690-1848 című értekezésével*) és akadémiai doktorátusa 1985-ben (Dél-Dunántúl iparának története a kapitalizmus idején című értekezésével). Tudományos munkásságának, gazdag kutató- és feldolgozó tevékenységének túlnyomó többsége Somogy megye agrár- és ipartörténetének feltárásából és feldolgozásából áll. Munkásságát jellemzi, hogy minden esetben az adott társadalom, közösség megismeréséből; tagoltsága-rétegződése viszonyainak felméréséből; fejlődése, változásai tendenciáinak, eszközeinek és módszereinek feltárásból; ezek hatásai, indukáló erejük megállapításából, körvonalazásából indul ki. Kis könyve pedig, amit Somogy megye két nehéz évszázadáról írt, egyenesen társadalomtörténeti összefoglalás. Azt is elmondhatjuk, hogy könyvében - annak ellenére, hogy tényleg egyfajta összefoglalás - egy sereg új somogyi adattal példálózik, egy sereg új összefüggésre mutat rá és egy sereg új szempontot érvényesít. Munkája értékét nagyban emeli, hogy könyvét, mint jó patrióta írta; mondván, hogy munkáját „közös gondolkodásra ösztönzőnek szánja, s örülne, ha gondolatainak lenne továbbfolytatója. A múlt sötét sarkaiba bevilágító fátylának csak akkor lehet példamutató ereje, ha azt nem egy ember tartja, hanem tovább viszik a többiek.”

Szerzőnk a török kiűzését követő két évszázadot egyrészt úgy látja, hogy azok nehéz, Somogyra - de nyugodtan mondhatjuk, hogy az egész Dunántúlra, kiemelten Dél-Dunántúlra - sok bajt, gondot, küzdelmet hozó időszak volt; másrészt pedig kifejti, hogy ez a két évszázad, az ebben végbement gazdasági-, társadalmi- és kulturális változások a továbbiakra nézve meghatározó erejűek voltak. Napjaink életében is az ekkori építési tendenciák, fejlesztési elképzelések, kulturális képletek érvényesülnek. Ezeket az akkor megvalósult, vagy csak részleteiben megvalósult tendenciákat, mint mindmáig továbbélő problémákat ismernünk kell, mert ismeretük nélkül sok tekintetben érthetetlen, értelmezhetetlen számunkra közelmúltunk és napjaink története.

TMérey Klára összefoglalását egyfajta megnyugtató, nem a bántó körülményekre, bajokra, ellentmondásokra kihegyezett munkának szánta. A hangsúlyt nem a XVII. század végi pusztításra-pusztulásra helyezi, hanem - mai kifejezéssel élve - az „újjaépítésre”. A XVII. század legvégén a XVIII. század elején, első felében betelepült idegeneket szokatlan módon a koraközépkori betelepülőkkel-betelepítettekkel, a hospesekkel azonosítja és a Dunántúl, jelesül Somogy új életrekelését, megerősödését nekik is tulajdonítja. *„Nehéz volt ez a kétszáz esztendő - mondja - hiszen egy teljesen leromlott, kifosztott és megritkult népességű területen kellett az életet újrakezdeni, új erővel, Szent István királyunk által „idegenek”-nek nevezett, a korabeli források által „vendégeknek”, hospeseknek titulált lakosokkal, akik aztán mélyen beleépültek ebbe a társadalomba, s mindvégig meg tudták őrizni saját hagyományait is. Otthonra találtak ezen a földön, amelynek elvadult arculatát az Ő munkájuk és veritékük is segítette emberivé átforgatni.”* Szerzőnk nyolc fejezetet át ismerteti ennek a kétszáz évnek, főleg társadalomtörténetileg tagolható történetét.

Az **első fejezet** A török alól felszabaduló megye első életjelei címmel mindenen előtt felvázolja Somogy 1695-i képét. Ezt a képet először is nagyfokú tulajdonbizonytalanság, a lakosság jelentős létszámcsökkenése, az új birtokosok szinte kielégíthetetlen mohósága és az élet minden terén megmutatkozó rendetlenség-rendezetlenség jellemezte. A vallási türelmetlenség is sok bajt, nehézséget támasztott és nem volt csoda, hogy az 1695-1703 közötti években, immár a kezdeti új viszonyok között, szépen érlelődött a helyzet arra, hogy megszerveződjön és végül is kitörjön a Rákóczi-féle szabadságharc. A Rákóczi-féle szabadságharc egészen másként folyt le, mint az ország más, főleg keleti-északkeleti részein. Történetírásunk egy része és nyomukban a helytörténeti munkák némelyike is hajlamos volt csak a szabadságharc rossz oldalait, a pusztításokat, a polgárháborús károkat látni. T. Mérey Klára azt látta szükségesnek, hogy Somogy megye lakóinak életét a szabadságharc lezajlása után, az 1720-as években mutassa be.

A második fejezet a Somogyba történt betelepüléseket, a „népességmozgást” mutatja be. De megfelelő jelentőséget tulajdonítva az úrbérrendezésnek. A somogyi úrbérrendezés előzményeiről is jó összefoglalást nyújt, és az úrbérrendezés nem minden zavar, ellenállás nélküli végrehajtás is ismerteti.

A harmadik fejezetben a gazdasági-, társadalmi- és a kulturális életben egyaránt nagy változást hozó felvilágosodás rendcsináló, felmérő, felleltározó tevékenységét állítja előtérbe. A II. Józsefben megtestesült felvilágosult abszolutizmus nagy nehézségek, szívós ellenállás között tudta csak a népszámlálást végrehajtani, és a katonai felméréseket, amelyeknek el nem évülő érdeme-eredménye volt az ország feltérképezése is, elvégezni. Mindezen és több más hasonló munkálatok alkalmassá tették a XVIII. század végét arra, hogy szerzőnk az élet-

módokat újból ismertesse. Ismertetésének az ad jelentőséget, hogy számot ad azokról az apró mozzanatokról, amelyek a felvilágosodás terjedéséről, a polgárosodás igényéről szólnak.

A negyedik fejezet kronológiailag a francia forradalomtól a magyar reformkorig terjedő időszak somogyi helyi viszonyaival foglalkozik. Mégpedig a kortársak meglátásai, véleményei alapján úgy, hogy bemutatja azokat, akik a reformkor előkészítői voltak.

Az **ötödik fejezet** már a somogyi reformkort ismerteti. Mégpedig nem egyszerű leírásban, hanem a paraszti és az úri földek átalakulóban lévő, illetve új viszonyának, azután a mezővárosok és bennük lakó-élő „parasztpolgárok” viszonyának felvázolásában. A reformkor polgári szemléletének, gazdasági-gazdálkodási törekvéseinek kellett ahhoz beérnie, hogy a „vizek rendezése”-ről gondoskodjanak. A folyószabályozás, ármentesítés Somogy megyében is megváltoztatta az életkörülményeket; szerzőnk erről is számot ad.

A **hatodik fejezet** az 1848/49-es szabadságharc és polgári forradalom Somogy megyei történéseit foglalja össze, és azokatt a somogyi reformkori törekvésekből származtatja.

A **hetedik fejezet** a szabadságharc és a forradalom bukását követő abszolutizmus beolvasztó törekvéseiről s azok meghiusulásáról, valamint az 1850-1890-es évek, jobban mondva a múlt század második felének központi problémájává nőtt földkérdéssel foglalkozik. De szói az ebben az időben nagy jelentőségre szert tett mezővárosok és a népesség, valamint a kultúra sajátos kapcsolódásáról is. A fejezet vé-

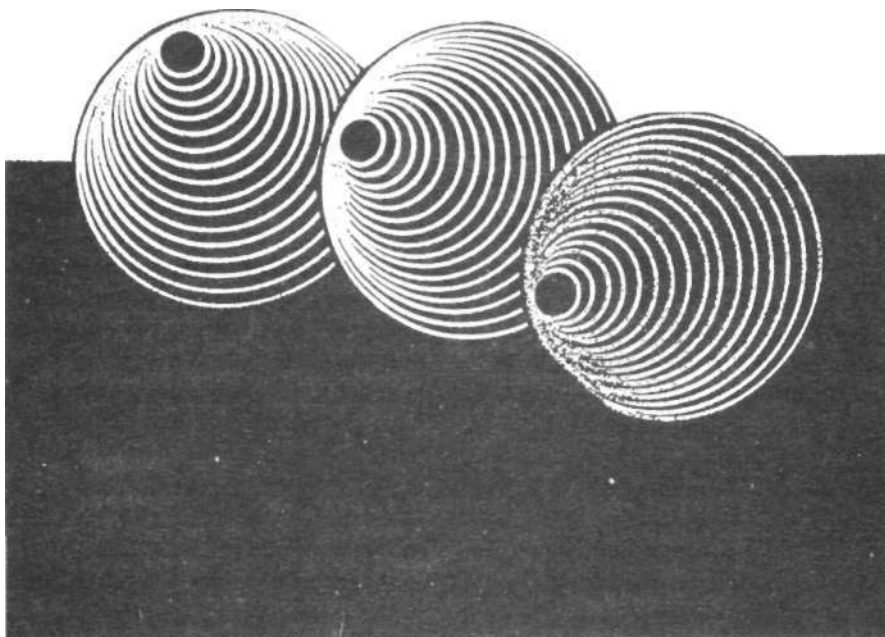
gén felméri a szabadságharc és forradalom veszteségeit is, a mindenképpen megteremtődő, szükségszerűen létre jövő, végső soron elodázhatatlan politikai rendezés (a kiegyezés) számára.

A nyolcadik, az utolsó fejezet a kiegyezéstől a milleneumig tartó időszakban, közel fél évszázad gazdasági-, társadalmi- és kulturális újrastrukturálódásának új kerekeit, viszonyulási módjait vizsgálja a falvak és az uradalmak, illetőleg a mezőgazdaság, a megyei iparfejlesztés-fejlődés, az „iparforgalom” viszonylatában. Itt, az utolsó fejezetben beszél, közvetlenül a politikai élet alakulásáról, a közösségi életformákról, valamint az e téren jelentős munkát végezni hivatott közművelődés megjelenéséről és kezdeti sikereiről.

A könyv nagyszerű forrásjegyzékkel zárul. A szerző felhasznált irodalmat fejezetekként csoportosítva közli. Kár, hogy nem annotált bibliográfiáról van szó, mert annotálva még jobban, bizonyára még eredményesebben szolgálta volna a témában elmélyülni kívánók, a mélyebben érdeklődők érdekeit.

T Mérey Klára összefoglalása szoros kapcsolatban áll Szita László nyugalmazott pécsi levéltár-igazgató, történész, egyetemi tanár, XVI. századvégi és XVIII. század eleji kutatásaival-feldolgozásaival. Nagy hozzáértéssel, agrár-, ipar- és társadalomtörténeti kutatásokkal, a kutatási eredmények szép összeszedésével, szerencsés összeállításával mutat rá Somogy megye két évszázados, problémáktól sem mentes történetére, történetének máig ható erővonalaira.

(Kaposvári Kiskönyvtár, 1997.)

Máté Gyula grafikája